پژوهش های فقهی حقوق بشر
Jurisprudential Research on Human Rights

Metaverse Sexual Relations in Imāmī Jurisprudence: Elucidating the Criteria of Legitimacy with Emphasis on Consent, Human Dignity, and Privacy

Narges Moradi Koopai[1], Mohammad Ali Heydari[2*], Mohsen Fahim[3], Masoud Raei[4]

1. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Na.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
2. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Na.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
3. Department of Islamic Philosophy and Theology, Na.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
4. Department of Law, Na.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 247-264

Article history:

Received: 24 Jan 2026

Edition: 09 Feb 2026

Accepted: 10 Mar 2026

Published online: 28 Mar 2026

Keywords:

Sexual Relations, Metavers, Human Dignity, Privacy, Jurisprudence.

Corresponding Author:
Mohammad Ali Heydari

Address:
Iran, Najafabad, Islamic Azad University, Na.C., Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law.

Orchid Code:
0000-0003-3821-9684

Email:
ma1.heidari@iau.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aim: With the expansion of virtual reality technologies and the metaverse, novel forms of sexual interaction have emerged, raising important questions from the perspectives of Islamic jurisprudence and human rights regarding legitimacy, consent, human dignity, and privacy. The present study aims to elucidate the jurisprudential criteria governing the legitimacy of metaverse-based sexual relations and to examine their legal implications, with particular emphasis on consent, human dignity, and privacy.

Materials and Methods: study adopts a descriptive-analytical approach and draws on jurisprudential and legal sources. The data were collected through library-based.

Ethical Considerations: The study adhered to the principles of research ethics, academic integrity, and accuracy in the citation and representation of sources.

Findings: The findings indicate that, in relations between legally married spouses, a valid marriage, mutual consent, and the absence of an independently prohibited act constitute the primary basis for legitimacy. Consent is understood as continuous in nature and extends to the use of avatars, haptic devices, biometric data, and the continuation of the interaction. Furthermore, violations of human dignity, reputational harm, or infringements of privacy may, independently of the legitimacy of the underlying relationship, give rise to legal liability or an obligation to compensate.

Conclusion: Metaverse technology is not inherently prohibited, and its consensual use within a legitimate marital relationship may be deemed permissible, provided that no independently prohibited act is involved. Conversely, coerced sexual interaction, misuse of digital identity, disclosure of private information, or the infliction of harm may undermine the legitimacy of the conduct.

Cite this article as: *Moradi Koopai, N; Heydari, M. A; Fahim, M & Raei, M. "Metaverse Sexual Relations in Imāmī Jurisprudence: Elucidating the Criteria of Legitimacy with Emphasis on Consent, Human Dignity, and Privacy". 2026.*

پژوهش های فقهی حقوق بشر
Jurisprudential Research on Human Rights

دورهٔ سوم، شمارهٔ اول، بهار ۱۴۰۵

روابط جنسی متاورسی در فقه امامیه؛ تبیین معیارهای مشروعیت با تأکید بر رضایت، کرامت انسانی و حریم خصوصی

نرگس مرادی کوپائی[۱]، محمدعلی حیدری[۲*]، محسن فهیم[۳]، مسعود راعی[۴]

۱. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.
۲. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.
۳. گروه فلسفه و کلام اسلامی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.
۴. گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۶۴-۲۴۷

سابقهٔ مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۰۴

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژگان کلیدی:
روابط جنسی، متاورس، رضایت، کرامت، حریم خصوصی، فقه.

نویسندهٔ مسئول:
محمدعلی حیدری

آدرس پستی:
ایران، نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف‌آباد، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی.

کد ارکید:
۰۰۰۰-۰۰۰۳-۳۸۲۱-۹۶۸۴

پست الکترونیک:
ma1.heidari@iau.ac.ir

چکیده

زمینه و هدف: با گسترش فناوری‌های واقعیت مجازی و متاورس، شکل‌های نوینی از تعاملات جنسی پدیدار شده است که از منظر فقه و حقوق بشر، پرسش‌هایی درباره مشروعیت، رضایت، کرامت انسانی و حریم خصوصی ایجاد می‌کند. هدف پژوهش حاضر، تبیین معیارهای فقهی مشروعیت روابط جنسی متاورسی و بررسی آثار حقوقی آن با تأکید بر سه معیار رضایت، کرامت انسانی و حریم خصوصی است.

مواد و روش‌ها: پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع فقهی و حقوقی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در انجام پژوهش، اصول اخلاق پژوهش، امانت‌داری علمی و صحت در نقل مطالب رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد در روابط میان زوجین، نکاح صحیح، رضایت متقابل و فقدان عنوان محرّم مستقل، مبنای اولیه مشروعیت است. رضایت ماهیتی مستمر دارد و استفاده از آواتار، تجهیزات هپتیک، داده‌های زیستی و تداوم تعامل را نیز در برمی‌گیرد. افزون بر این، نقض کرامت انسانی، هتک حیثیت یا تعرض به حریم خصوصی می‌تواند مستقل از مشروعیت رابطه اولیه، موجب ضمان یا مسئولیت حقوقی شود.

نتیجه: فناوری متاورس فی‌نفسه موجب حرمت نیست و در روابط مشروع زوجین، استفاده رضایت‌مندانه از آن، در صورت فقدان عنوان محرّم مستقل، قابل‌پذیرش است. در مقابل، تحمیل تعامل جنسی، سوءاستفاده از هویت دیجیتال، افشای اطلاعات خصوصی یا ورود زیان می‌تواند مشروعیت رفتار را مخدوش کند.

© تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انجمن علمی حقوق بشر اسلامی ایران می‌باشد.

۱. مقدمه

تحولات شتابان فناوری‌های واقعیت مجازی، هوش مصنوعی و محیط‌های متاورسی، شیوه‌های ارتباط و تعامل انسان‌ها را با تغییرات اساسی مواجه ساخته است. متاورس با فراهم کردن امکان حضور و تعامل کاربران در محیط‌های سه‌بُعدی و از طریق آواتارهای دیجیتال، زمینه شکل‌گیری روابطی را ایجاد کرده است که در برخی موارد، ماهیتی عاطفی و جنسی دارند. این روابط ممکن است میان زوجین یا میان اشخاصی شکل گیرد که در عالم واقع رابطه زوجیت ندارند و از ابزارهایی همچون آواتار، تجهیزات واقعیت مجازی و فناوری‌های هپتیک برای شبیه‌سازی تماس و تجربه جنسی استفاده کنند. از این‌رو، ظهور روابط جنسی متاورسی، پرسش‌های جدیدی را درباره ماهیت این رفتارها و امکان انطباق احکام فقهی موجود بر آن‌ها مطرح می‌سازد. در فقه امامیه، روابط جنسی تابع چارچوب‌های مشخصی از جمله زوجیت، رضایت، رعایت حدود شرعی و حفظ حرمت اشخاص است. با این حال، در روابط متاورسی، عنصر مادی و شیوه تحقق رفتار با روابط جنسی متعارف تفاوت دارد؛ زیرا ممکن است تعامل از طریق آواتارها صورت گیرد و بدون تماس مستقیم جسمانی میان کاربران، تجربه‌ای جنسی ایجاد شود. همچنین، ظهور شخصیت‌ها و آواتارهای مبتنی بر هوش مصنوعی، پرسش‌های جدیدی درباره موضوع رابطه و امکان صدق عناوینی مانند استمتاع، رابطه با نامحرم یا رفتار جنسی با غیر انسان ایجاد کرده است. در نتیجه، تشخیص موضوع و تعیین معیارهای فقهی قابل اعمال بر این پدیده، نیازمند بررسی دقیق ماهیت تعاملات متاورسی است.

یکی از مهم‌ترین ابعاد این موضوع، رضایت طرفین است. در محیط متاورس، رضایت تنها به اصل ورود به یک رابطه محدود نمی‌شود، بلکه می‌تواند شامل رضایت نسبت به استفاده از آواتار، تجهیزات هپتیک، انتقال و پردازش داده‌های زیستی، ضبط تعاملات و استمرار ارتباط باشد. امکان تحمیل بازخوردهای لمسی یا جنسی، استفاده از هویت دیجیتال دیگری و ادامه تعامل پس از سلب رضایت، مفهوم رضایت را با ابعاد جدیدی مواجه می‌کند. از این‌رو، بررسی جایگاه رضایت در روابط جنسی متاورسی و حدود اعتبار آن، از منظر فقه امامیه اهمیت ویژه‌ای دارد. در کنار رضایت، کرامت انسانی نیز از اصول مهم مرتبط با این روابط است. استفاده از تصویر، صدا، ویژگی‌های جسمانی یا هویت دیجیتال اشخاص برای ایجاد آواتارهای جنسی، می‌تواند موضوعاتی مانند هتک حیثیت، سوءاستفاده از هویت و تعرض به شأن انسانی را مطرح سازد. از سوی دیگر، محیط متاورس امکان ذخیره و انتقال حجم گسترده‌ای از اطلاعات شخصی و جنسی را فراهم می‌کند. داده‌های مربوط به رفتار، حرکات بدن، ویژگی‌های زیستی، تصاویر و تعاملات خصوصی می‌توانند در معرض دسترسی یا انتشار قرار گیرند؛ بنابراین، احترام به حریم خصوصی و حفاظت از اطلاعات جنسی نیز به یکی از ابعاد مهم بررسی مشروعیت این روابط تبدیل می‌شود.

از منظر حقوق بشر اسلامی نیز رضایت، کرامت انسانی و حریم خصوصی، در ارتباط با اراده آزاد، شأن انسان و صیانت از حقوق فردی قابل بررسی

هستند. در نظام حقوقی ایران نیز، اگرچه مقررات اختصاصی و جامعی درباره روابط جنسی متاورسی وجود ندارد، برخی قواعد مربوط به روابط زوجین، مسئولیت مدنی، حریم خصوصی و جرائم رایانه‌ای می‌توانند در تحلیل ابعاد حقوقی این پدیده مورد توجه قرار گیرند. در عین حال، تفاوت میان رابطه جنسی واقعی و تعامل جنسی شبیه‌سازی‌شده، وضعیت آواتار، نقش فناوری‌های هپتیک و هوش مصنوعی و همچنین ماهیت داده‌های جنسی، ضرورت بازخوانی معیارهای موجود را بیشتر می‌کند.

بر این اساس، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که با توجه به ویژگی‌های فنی و ماهوی روابط جنسی متاورسی و با در نظر گرفتن جایگاه رضایت، کرامت انسانی و حریم خصوصی در آموزه‌های اسلامی، معیارهای قابل استناد برای ارزیابی مشروعیت این روابط در فقه امامیه چیست؟ فرضیه این است: در روابط میان زوجین، چنانچه تعامل در چارچوب نکاح صحیح، با رضایت متقابل، حفظ حریم خصوصی و رعایت اصل کرامت و بدون تحقق عنوان محرّم مستقل صورت گیرد، اصل استمتاع صرفاً به‌دلیل استفاده از فناوری قابل نفی نیست.

پیرامون موضوع حاضر برخی تحقیقات انجام شده است. از جمله در پژوهش کوهی-اقدم و همکاران (۱۴۰۳) این نتایج حاصل شد که استفاده گسترده از اینترنت و فضای مجازی می‌تواند سبک زندگی افراد را به‌طور چشمگیری دگرگون کند. نویسندگان با بررسی شاخص‌هایی چون اضطراب، افسردگی و اختلالات رفتاری، بر نقش پررنگ تکنولوژی در شکل‌گیری الگوهای جدید روانی و اجتماعی تأکید کرده‌اند. این مطالعه با ارائه داده‌های تجربی، ضرورت توجه به پیامدهای روانی تعاملات دیجیتال را در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و بهداشتی برجسته می‌سازد.

بزرگ‌نیا و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهش خود به بررسی مسئولیت کیفری اشخاص در فضای مجازی پرداخته‌اند و با استناد به مبانی فقهی مانند قاعده تسبیب و لاضرر، چالش‌های احراز هویت و انتساب جرم در بستر دیجیتال را تحلیل کرده‌اند. به باور نویسندگان، فضای مجازی نیازمند بازنگری در اصول سنّتی فقه کیفری است و خلأهای قانونی موجود، ضرورت تدوین قواعد نوین در حقوق سایبری را دوچندان می‌سازد.

اکبری (۱۴۰۱) با تأکید بر اینکه فضای مجازی دیگر ابزار سرگرمی یا ارتباطی نیست، بلکه به زیست‌بومی حقیقی برای زندگی فردی و اجتماعی تبدیل شده است، ضرورت مدیریت و کنترل آن را مورد توجه قرار می‌دهد. وی نشان می‌دهد که واگذاری این فضا به بیگانگان، می‌تواند آسیب‌های فرهنگی، امنیتی و روانی جدی برای جامعه ایجاد کند و لذا حکمرانی صحیح بر فضای مجازی از ضروریات عصر حاضر است.

کریم‌خانی و احمدی (۱۴۰۱) متاورس را عرصه‌ای نو برای تعاملات اجتماعی و سازمانی می‌دانند که می‌تواند فرصت‌های جدیدی برای ارتباطات و روابط عمومی ایجاد کند. به باور نویسندگان، متاورس نه‌تنها ابزار فنی بلکه بستری برای شکل‌گیری هویت‌ها، تعاملات و حتی اعتماد اجتماعی است و همین امر ضرورت مطالعه‌ی پیامدهای فرهنگی، اخلاقی و حقوقی آن را دوچندان می‌سازد.

سمیعیانی و جعفریان (۱۳۹۶) به بررسی حدود شرعی ارتباط با نامحرم در فضای مجازی پرداخته‌اند. این پژوهش با تمرکز بر نیت ارتباط، نوع تعاملات دیجیتال و رعایت اصول عفاف، تلاش کرده است تا با استناد به فقه امامیه، معیارهای اخلاقی و فقهی تعاملات غیرحضوری را روشن سازد. نویسندگان با هشدار نسبت به آثار روانی و اجتماعی این نوع ارتباطات، بر ضرورت بازنگری اجتهادی در قواعد سنّتی تأکید کرده‌اند.

موارد یادشده بخشی از ابعاد روابط جنسی و یا نسبت این روابط با معیارهای شرعی را بررسی کرده‌اند، اما در این پژوهش تلاش بر این است تا روابط جنسی متاورسی از منظر فقه امامیه و در پرتو سه اصل حقوق بشری رضایت، کرامت و حریم خصوصی بررسی شود که تاکنون پژوهش مستقلی در این زمینه انجام نشده است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر از نوع کیفی و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی ابزار کتابخانه‌ای انجام شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در مراحل مختلف نگارش مقاله حاضر، اصول اخلاقی مورد توجه قرار گرفته است.

۴. یافته‌ها

روابط جنسی متاورسی در فقه امامیه فاقد حکم خاص و صریح بوده و مشروعیت آن را باید بر اساس اصول و قواعد عمومی فقهی ارزیابی کرد. صرف مجازی بودن محیط یا استفاده از آواتار، به‌تنهایی موجب حرمت یا اباحه رفتار نیست؛ بلکه وضعیت رابطه طرفین، قصد، رضایت و آثار واقعی رفتار تعیین‌کننده است. در روابط میان زوجین، چنانچه تعامل در چارچوب نکاح صحیح، با رضایت متقابل و بدون تحقق عنوان محرّم مستقل صورت گیرد، اصل استمتاع قابل نفی صرفاً به‌دلیل استفاده از فناوری نیست. همچنین، رضایت در متاورس وصفی مستمر است و باید علاوه‌بر اصل رابطه، استفاده از تجهیزات هپتیک، پردازش داده‌های زیستی، استفاده از آواتار و استمرار تعامل را در برگیرد. یافته دیگر آن است که کرامت انسانی و حریم خصوصی، دو معیار مکمل در ارزیابی مشروعیت این روابط محسوب می‌شوند. بنابراین، سوءاستفاده از هویت دیجیتال، انتشار محتوای خصوصی یا افشای داده‌های جنسی می‌تواند مستقل از مشروعیت رابطه اولیه، موجب حرمت شرعی یا مسئولیت حقوقی شود. در حقوق ایران نیز، قواعد مسئولیت مدنی و مقررات قانون جرائم رایانه‌ای، ظرفیت برخورد با این آثار را فراهم می‌کنند؛ هرچند در حوزه کیفری، رعایت اصل قانونی بودن جرم و مجازات ضروری است.

۵. تبیین مشروعیت روابط جنسی متاورسی در پرتو رضایت، کرامت و حریم خصوصی

سه اصل رضایت، کرامت و حریم خصوصی در ارتباط با حقوق بشر همواره مورد توجه هستند و فقه امامیه که یکی از منابع صدور حقوق بشر اسلامی است، در این زمینه سازوکارهایی را مطرح کرده که نیازمند بررسی و مداقه بیشتری است تا بتوان روابط جنسی متاورسی را بر اساس آنها تبیین نمود.

۵-۱. اصل رضایت و روابط جنسی متاورسی از نظر فقه

اصل رضایت از منظر اصول حقوق بشر در تعامل با اراده آزاد افراد قرار دارد که به معنای لحاظ کردن موافقت افراد با یک امر یا موضوع است؛ زیرا در آموزه حقوق بشر اسلامی، انسان دارای موجود دارای شعور، انتخاب و اراده آزاد است (دیانی، ۱۳۹۲، ۲۴). در این صورت تحمیل عقیده بودن رضایت فرد، عدم کسب اجازه از وی و یا انجام کاری خلاف میل وی، نسبتی با حقوق بشر ندارد. این اصل در تعاملات جنسی، لمس بدن فرد بدون رضایت و اراده وی نیز صادق است. امروزه یکی از مهم‌ترین آسیب‌های نوظهور در متاورس، تحمیل تعاملات جنسی یا بازخوردهای لمسی بدون رضایت کاربر است؛ رفتاری که در ادبیات جدید در قالب «آزار جنسی در محیط‌های واقعیت مجازی» به وقوع می‌پیوندد که تحت عنوان هرزه‌نگاری نیز از آن یاد می‌شود (غفاری چراتی و همکاران، ۱۳۹۷، ۷۰).

در این فرض، شخص با سوءاستفاده از قابلیت‌های فنی پلتفرم یا از طریق دسترسی غیرمجاز به تجهیزات هپتیک، بازخوردهای لمسی یا محرک‌های جنسی را بدون رضایت به کاربر دیگر تحمیل می‌کند. هرچند در این وضعیت هیچ‌گونه تماس مستقیم جسمانی یا ایلاج میان اشخاص تحقق نمی‌یابد، اما بزه‌دیده تجربه‌ای ناخواسته از تعرض به حریم جسمانی و جنسی خود را ادراک می‌کند (قاسمی، ۱۴۰۳، ۴۵). از منظر فقه امامیه، به‌دلیل فقدان رکن مادی لازم برای تحقق جرائم حدی، عناوینی مانند زنا یا تجاوز به عنف بر این رفتار منطبق نیست؛ با این حال، فقدان عنوان حدی به معنای مشروعیت رفتار نیز نخواهد بود. این اقدام، از حیث تجاوز به حریم اشخاص، ایذاء و ایراد ضرر، قابلیت بررسی در چارچوب قواعد عمومی فقه، از جمله حرمت اضرار به غیر و مبانی تعزیر را دارد.

وجه دیگر رضایت به‌عنوان یک اصل حقوق بشری، این است که در تعاملات جنسی متاورسی نیز، رضایت اولیه زوجین به استفاده از فناوری، مجوز ورود هرگونه زیان محسوب نمی‌شود. چنانچه نقص سامانه، افشای داده‌های خصوصی، ضعف امنیتی تجهیزات هپتیک یا سایر عوامل موجب ورود خسارت جسمانی، روانی یا نقض حریم خصوصی یکی از زوجین شود، اصل مشروع بودن رابطه، مانع از بررسی مسئولیت نخواهد بود. در چنین فرضی، قاعده لاضرر اقتضا می‌کند که هیچ شخصی حق ندارد با استناد به ماهیت فناورانه رابطه، زیانی را بر دیگری تحمیل کند و در صورت تحقق ضرر، مبنای فقهی جبران خسارت فراهم خواهد بود (کوهی‌اقدم، ۱۴۰۳، ۱۸). اما امروزه در روابط جنسی متاورسی، موضوع رضایت دچار تحول شده است. در این فضا، زوجین صرفاً درباره اصل رابطه تصمیم نمی‌گیرند، بلکه درباره استفاده از فناوری‌های پیچیده‌ای همچون لباس‌های هپتیک، سامانه‌های واقعیت مجازی، انتقال داده‌های بیومتریک، پردازش اطلاعات زیستی و اتصال به شبکه‌های ارتباطی نیز تصمیم می‌گیرند (چاوکی و همکاران، ۲۰۲۴، ۱۵۴). از این‌رو، رضایت در این محیط دارای ابعاد متعددی است که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- رضایت نسبت به استفاده از تجهیزات هپتیک؛
- رضایت نسبت به پردازش و انتقال داده‌های زیستی؛

- رضایت نسبت به حضور در پلتفرم متاورسی؛
- رضایت نسبت به استمرار تعامل در طول ارتباط.

بر این اساس، رضایت در متاورس صرفاً یک واقعه ابتدایی نیست، بلکه وصفی مستمر دارد و در هر مرحله از تعامل، امکان رجوع از آن وجود خواهد داشت. هرگاه یکی از زوجین رضایت خود را نسبت به ادامه تعامل پس بگیرد، استمرار رفتار توسط طرف مقابل، دیگر بر مبنای رضایت اولیه قابل‌تحلیل نخواهد بود. تحلیل انتساب مسئولیت، ملاک اصلی، استمرار اراده شخص مختار است. بنابراین، همان‌گونه که ابزار فاقد اختیار، منشأ انتساب مسئولیت نیست، بقای مشروعیت رفتار نیز وابسته به بقای اراده و رضایت شخصی است که فعل به او مستند می‌شود (جان‌محمدی، ۱۴۰۳، ۲۱). بدین ترتیب در فقه امامیه، درصورتی‌که رابطه متاورسی میان نامحرمان با قصد التذاذ جنسی و به شیوه‌ای صورت گیرد که مشمول عنوان حرام شرعی باشد، ضمانت اجرای نخست، حرمت تکلیفی رفتار است؛ یعنی شخص مکلف است از انجام چنین رفتاری خودداری کند و ارتکاب آن می‌تواند از حیث اخروی موجب مؤاخذه باشد. درصورتی‌که رفتار واجد عنوان مجرمانه خاصی نباشد، نمی‌توان صرف حرمت شرعی را معادل مجازات کیفری دانست.

۵-۱-۱. جنبه حقوقی روابط متاورسی از منظر رضایت

حقوق ایران نیز در بسیاری از حوزه‌ها، رضایت را از عناصر مؤثر در مشروعیت رفتار و انتساب مسئولیت می‌شناسد. افزون بر این، اصول حاکم بر حمایت از حریم خصوصی و داده‌های شخصی اقتضا می‌کند که استفاده از فناوری‌هایی که داده‌های زیستی و اطلاعات حساس کاربران را پردازش می‌کنند، بر پایه رضایت آگاهانه صورت گیرد. هرچند قانون‌گذار تاکنون مقررات اختصاصی درباره تعاملات جنسی متاورسی وضع نکرده است، اما قواعد عمومی حقوق مدنی، اصل آزادی اراده، منع اضرار و لزوم حمایت از حریم خصوصی، قابلیت انطباق بر این روابط را دارند (قاسمی، ۱۴۰۳، ۱۹). ضمن اینکه در حقوق کیفری ایران، اصل ۳۶ قانون اساسی مقرر می‌کند حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به‌موجب قانون باشد و اصل ۳۷ نیز اصل برائت را مورد شناسایی قرار داده است؛ بنابراین، در حوزه کیفری باید میان حکم حرمت فقهی و جرم‌انگاری قانونی تفکیک شود (کرمی، ۱۴۰۴، ۶).

حسب رویکرد حقوقی اخیر، چنانچه آواتار از تصویر، صدا یا ویژگی‌های شخص واقعی بدون رضایت وی استفاده کند، موضوع می‌تواند واجد ابعاد دیگری همچون نقض حریم خصوصی، هتک حیثیت یا سوءاستفاده از هویت دیجیتال باشد. ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای، در شرایط مقرر، انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی دیگری بدون رضایت او را درصورتی‌که موجب ضرر یا هتک حیثیت شود، جرم‌انگاری کرده است. بنابراین، در این نوع روابط باید افزون بر حکم رابطه جنسی، موضوع رضایت شخص، نحوه استفاده از هویت دیجیتال و آثار رفتار نیز بررسی شود (عطارزاده، ۱۴۰۳، ۳۷). ضمن اینکه رضایت در عرصه روابط جنسی متاورسی وجه دیگری نیز دارد و آن هم توجه نشان دادن به رضایت داشتن طرفین رابطه از انتشار اطلاعات مربوط به زندگی خصوصی

آنان است که در غیر این صورت نقض حقوق افراد تلقی می‌شود.

از منظر حقوق ایران نیز قانون جرائم رایانه‌ای و مقررات مربوط به هتک حیثیت و حریم خصوصی، در صورت تحقق شرایط قانونی، برای انتشار یا در دسترس قرار دادن تصاویر و محتوای خصوصی دیگران بدون رضایت آنان ضمانت اجرا پیش‌بینی کرده است. همچنین اگر محتوای جنسی به‌گونه‌ای منتشر شود که مشمول عناوین کیفری مربوط به محتوای خلاف عفت یا اشاعه فحشا شود، عنوان قانونی مستقل خواهد داشت. بنابراین، باید میان مشروعیت رابطه جنسی متاورسی و مشروعیت ضبط، ذخیره و انتشار محتوای حاصل از آن تفکیک کرد؛ زیرا ممکن است رابطه زوجین مشروع باشد، اما انتشار محتوای خصوصی همان رابطه، به‌دلیل فقدان رضایت یا تحقق عنوان مجرمانه، ممنوع و قابل مجازات باشد (خداخواه، ۱۴۰۴، ۱۳).

برای مثال، اگر یکی از زوجین بدون رضایت دیگری از تعامل جنسی مجازی فیلم یا تصویر تهیه کند و آن را در اختیار دیگران قرار دهد، مشروعیت اصل استمتاع نمی‌تواند مجوز ضبط و انتشار محتوای خصوصی باشد. در حقوق ایران، ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای در شرایط مقرر، انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی دیگری بدون رضایت او را، چنانچه موجب ضرر یا هتک حیثیت شود، قابل مجازات دانسته است. بنابراین، مشروعیت رابطه اصلی و مشروعیت اقدامات جانبی باید کاملاً از یکدیگر تفکیک شوند (محمودی‌فرد و حسینی‌علی‌آباد، ۱۴۰۴، ۱۶). در هر صورت روابط از جمله روابط جنسی میان زوجین حتی در شیوه نوین و متاورسی نیازمند وجود اصل رضایت و اراده آزاد طرفین باشد که در غیر این صورت قابل‌پذیرش در چارچوب معیارهای فقهی نیست.

۵-۱-۲. ضمانت اجراهای فقهی و حقوقی روابط جنسی متاورسی از منظر رضایت

ضمانت اجراهای فقهی و حقوقی روابط جنسی متاورسی تابع ماهیت رفتار، وضعیت رابطه طرفین، میزان رضایت، نوع خسارت یا مفسده ایجادشده و عنوان شرعی یا قانونی قابل انطباق بر رفتار است. بنابراین، نمی‌توان برای کلیه روابط جنسی متاورسی یک ضمانت اجرای واحد در نظر گرفت. در فقه امامیه، نخست باید مشخص شود که رفتار انجام‌شده اساساً مباح، مکروه یا حرام است و در صورت حرمت، آیا برای آن ضمانت اجرای مشخص شرعی پیش‌بینی شده یا اینکه آثار آن در قالب تعزیر، ضمان مالی، حرمت تکلیفی یا سایر آثار شرعی قابل بررسی است. در حقوق موضوعه نیز باید میان مسئولیت کیفری، مدنی و ضمانت اجراهای مرتبط با نقض حقوق شخصیت و حریم خصوصی تفکیک کرد (کرمی، ۱۴۰۴، ۵).

به هر ترتیب در روابط متاورسی میان زوجین، چنانچه رفتار در چارچوب نکاح صحیح و با رضایت طرفین انجام شود و متضمن عنوان محرّم مستقلی نباشد، اصولاً اصل بر مشروعیت استمتاع است و ضمانت اجرای خاصی به‌دلیل صرف انجام این رابطه متصور نیست. ماده ۱۱۰۲ قانون مدنی مقرر می‌کند که با وقوع صحیح نکاح، روابط زوجیت و حقوق و تکالیف متقابل زوجین برقرار می‌شود. بنابراین، استفاده از فناوری متاورس برای بهره‌مندی جنسی

زوجین، درصورتی‌که شرایط مشروعیت رعایت شود، به‌خودی‌خود موجب مسئولیت کیفری یا مدنی نمی‌شود. با این حال، اگر یکی از زوجین در جریان این تعامل مرتکب رفتار مستقلی مانند هتک حیثیت، افشای اسرار، انتشار تصاویر خصوصی یا ورود زیان به طرف مقابل شود، همان رفتار مستقل می‌تواند منشأ مسئولیت قرار گیرد (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۹۳، ۶۹).

در نهایت اینکه یکی از مهم‌ترین ضمانت اجراهای حقوقی، مسئولیت مدنی و الزام به جبران خسارت است. ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌کند هر کس بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان، سلامتی، مال، آزادی، حیثیت یا سایر حقوق قانونی دیگری لطمه وارد کند و موجب ضرر مادی یا معنوی شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است. بنابراین، اگر رفتار جنسی متاورسی موجب هتک حیثیت، افشای اطلاعات خصوصی، آسیب به شهرت یا ورود زیان مالی یا معنوی به دیگری شود، در صورت احراز شرایط قانونی می‌توان مسئولیت مدنی مرتکب را مطرح کرد. در اینجا مجازی بودن محیط، مانع تحقق خسارت واقعی نیست؛ زیرا زیان ممکن است کاملاً در جهان واقعی ایجاد شود.

۵-۲. حفظ حریم خصوصی و رابطه جنسی متاورسی از نظر فقهی

امروزه حفاظت از حریم خصوصی، ایمن بودن زندگی فردی و اجتماعی بخش مهمی از اندیشه حقوق بشر را تشکیل می‌دهد (سروش، ۱۳۹۳، ۱۰۵). با پیروی از این قاعده باید گفت که انجام روابط جنسی، به‌گونه‌ای باشد رفتار مزبور با عناوینی مانند اضرار، اعانه بر اثم، اشاعه فحشا، نقض حریم خصوصی یا سایر موانع شرعی همراه نباشد (اکبری، ۱۴۰۱، ۳۵). فقه امامیه همواره بر احترام به حریم خصوصی افراد و حرمت افشای اسرار آنان تأکید داشته است. در روابط جنسی‌ی متاورسی، بخش قابل‌توجهی از داده‌ها در بستر سامانه‌های دیجیتال ذخیره، پردازش یا منتقل می‌شوند. اگر این فرایند موجب افشای اطلاعات خصوصی زوجین، دسترسی اشخاص ثالث به داده‌های جنسی یا نقض محرمانگی ارتباطات شود، عنوان مستقلی بر رفتار عارض می شود که در ارزیابی حکم شرعی مؤثر خواهد بود.

در این باره حدیثی از رسول گرامی اسلام (ص) قابل‌ذکر است که می‌فرماید: «**اسْتُرُوا عَوْرَاتِكُمْ بِالبُيُوتِ؛ فَإِنّ المَرْأَةَ عَوْرَةٌ، فَإِذَا خَرَجَتْ اسْتَشْرَفَهَا الشّيْطَانُ؛ حریم‌های خصوصی خود را با خانه‌ها (و پوشش‌ها) بپوشانید؛ چراکه زن (در مقام استمتاع) نیازمند پوشش است و هرگاه (این حریم) آشکار شود، ش‌یطان به آن طمع می‌کند**» (نجفی، ۱۴۰۴، ۹۸).

از این‌رو، امنیت اطلاعات و حفظ محرمانگی، صرفاً یک مسئله فنی نیست، بلکه از منظر فقهی نیز در استمرار مشروعیت این روابط نقش اساسی دارد. در مقابل، اگر استفاده از متاورس موجب کاهش ارتباط واقعی زوجین، وابستگی افراطی به محیط مجازی، ایجاد بی‌اعتمادی، نقض حریم خصوصی یا ورود اشخاص ثالث به روابط زناشویی گردد، چنین آثاری می‌تواند با اهداف قانون‌گذار در حمایت از خانواده ناسازگار باشد و در ارزیابی حقوقی رفتار مؤثر واقع شود. بنابراین، آنچه از منظر حقوق خانواده اهمیت دارد، پیامدهای استفاده از فناوری بر روابط زوجین است، نه صرف استفاده از فناوری.

بدین ترتیب استفاده بدون رضایت از تصویر، صدا یا ویژگی‌های هویتی شخص می‌تواند علاوه‌بر مسائل فقهی مربوط به هتک حرمت و اضرار به غیر، از منظر حقوقی نیز موجب نقض حریم خصوصی یا حیثیت شخص شود. این مسئله در صورتی پیچیده‌تر می‌شود که از فناوری‌های تولید تصویر و هوش مصنوعی برای ایجاد یک آواتار جنسی مشابه یک شخص واقعی استفاده شود؛ زیرا ممکن است رفتار بدون حضور یا رضایت واقعی آن شخص انجام گیرد (جان محمدی، ۱۴۰۳، ۲۱). ضمن اینکه روابط جنسی با آواتارهای هوش مصنوعی نیز یک مسئله فقهی جدید ایجاد می‌کند. در این حالت، طرف تعامل ممکن است فاقد وجود انسانی واقعی باشد.

بنابراین، پرسش این است که آیا می‌توان چنین رابطه‌ای را اساساً «رابطه جنسی با دیگری» دانست یا باید آن را صرفاً رفتاری جنسی از سوی کاربر تلقی کرد. از نظر فقهی، این تمایز اهمیت دارد؛ زیرا احکام مربوط به نامحرم، زوجیت و استمتاع از دیگری، موضوعاً بر یک سامانه غیرانسانی قابل تطبیق مستقیم نیست. در عین حال، آثار واقعی رفتار بر شخص کاربر، مانند تحریک جنسی یا انجام رفتارهای جسمانی همراه با آن، ممکن است تحت عناوین فقهی مستقل قرار گیرد (برزگر، ۱۴۰۴، ۴۶). آنچه روشن است اینکه احکام فقهی مرتبط با حفظ حریم خصوصی افراد در روابط جنسی امری مهم و در تعامل با حفظ حیثیت و اعتبار افراد است و هرگز نباید افشای اطلاعات به نقض حریم خصوصی وی لطمه وارد سازد.

۵-۲-۱. جنبه حقوقی روابط جنسی متاورسی از نظر حقوق بشر

معیار اصلی در حقوق ایران، حفظ کارکرد حمایتی خانواده و تأمین مصالح آن است. هرگاه استفاده از فناوری در راستای تحقق اهداف مقرر در مواد ۱۱۰۳ و ۱۱۰۴ قانون مدنی باشد و موجب تقویت روابط مشروع زوجین گردد، صرف نوین بودن ابزار نمی‌تواند مانع از ارزیابی مثبت آن باشد. در مقابل، هرگاه آثار ناشی از این فناوری با اصول بنیادین حقوق خانواده، از جمله حسن معاشرت، همکاری متقابل و حفظ بنیان خانواده تعارض پیدا کند، همان آثار حقوقی ملاک ارزیابی قرار خواهد گرفت (ممی‌نژاد، ۱۴۰۲، ۲۴).

در نظام حقوقی ایران، اگرچه تاکنون قانون مستقلی درباره حمایت از داده‌های شخصی یا روابط متاورسی تصویب نشده است، اما قواعد عمومی مسئولیت مدنی و برخی مقررات قانون جرائم رایانه‌ای، ظرفیت لازم برای حمایت از حقوق اشخاص در این حوزه را فراهم می‌آورند. بر اساس ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، هرگاه شخصی بدون مجوز قانونی، به حیثیت، آزادی یا سایر حقوق قانونی دیگری لطمه وارد نماید و این رفتار موجب ورود ضرر مادی یا معنوی شود، مسئول جبران خسارت خواهد بود. از این‌رو، چنانچه افشای اطلاعات خصوصی زوجین در محیط متاورس موجب ورود خسارت گردد، اصل مسئولیت مدنی، قابل اعمال خواهد بود.

علاوه‌بر این، قانون جرائم رایانه‌ای نیز از حریم خصوصی اشخاص در فضای دیجیتال حمایت کرده است. برای نمونه، ماده ۱۶ قانون جرائم رایانه‌ای،

انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی دیگری را بدون رضایت وی، درصورتی‌که موجب ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، جرم‌انگاری کرده است. همچنین ماده ۱۷ همین قانون، انتشار محتوای خلاف واقع یا تغییر یافته به نحوی که موجب ورود ضرر یا هتک حیثیت اشخاص گردد را نیز ممنوع اعلام کرده است. هرچند این مقررات پیش از ظهور فناوری متاورس تصویب شده‌اند، اما ازآنجاکه ناظر بر حمایت از حریم خصوصی در بستر سامانه‌های رایانه‌ای هستند، قابلیت اعمال نسبت به بسیاری از رفتارهای واقع‌شده در محیط متاورس را نیز دارند (فلاح خواجکینی، ۱۴۰۵، ۴۱).

در روابط جنسی متاورسی، خطر نقض حریم خصوصی صرفاً به انتشار تصاویر یا فایل‌های صوتی محدود نمی‌شود، بلکه داده‌های حاصل از تعاملات کاربران، از جمله اطلاعات مربوط به حرکات بدن، الگوهای رفتاری، داده‌های بیومتریک و اطلاعات تولیدشده توسط تجهیزات هپتیک نیز می‌تواند موضوع سوءاستفاده قرار گیرد. هرچند قوانین فعلی ایران به‌طور خاص درباره این دسته از داده‌ها حکمی مقرر نکرده‌اند، اما در صورت ورود ضرر و احراز رابطه سببیت، می‌توان قواعد عمومی مسئولیت مدنی را نسبت به آن‌ها اعمال نمود. از منظر حقوقی، مسئولیت ناشی از نقض حریم خصوصی ممکن است متوجه اشخاص مختلفی باشد. در برخی موارد، مسئولیت بر عهده شخصی است که اطلاعات خصوصی را بدون مجوز افشا یا منتشر کرده است. در موارد دیگر، چنانچه افشای اطلاعات ناشی از قصور یا تقصیر ارائه‌دهنده خدمات متاورسی در حفظ امنیت اطلاعات کاربران باشد، امکان بررسی مسئولیت مدنی آن شخص حقوقی نیز وجود خواهد داشت؛ مشروط بر آنکه ارکان مسئولیت، از جمله تقصیر، ورود ضرر و رابطه سببیت، مطابق قواعد عمومی حقوق ایران احراز گردد (کریمی، ۱۴۰۴، ۱۵).

حریم خصوصی و امنیت اطلاعات جنسی از دیگر چالش‌های جدی است. در متاورس، تعاملات جنسی ممکن است ضبط، ذخیره یا حتی به‌صورت خودکار در سامانه ثبت شوند. اگر یکی از طرفین بدون رضایت دیگری این محتوا را منتشر کند، موضوع از یک رابطه خصوصی به مسئله‌ای دارای آثار حقوقی و کیفری تبدیل می‌شود. ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای در شرایط مقرر، انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی دیگری بدون رضایت او را، چنانچه موجب ضرر یا هتک حیثیت شود، جرم‌انگاری کرده است. بنابراین، حتی اگر اصل تعامل جنسی میان زوجین مشروع باشد، ضبط یا انتشار آن می‌تواند به‌دلیل تحقق عنوان مستقل، ممنوع و قابل مجازات باشد (رجبی و قنبری، ۱۴۰۴، ۲۳).

ضمن اینکه از منظر حقوقی، چالش صلاحیت قضایی و فرامرزی بودن متاورس نیز اهمیت زیادی دارد. ممکن است کاربر در یک کشور، پلتفرم در کشور دیگر و سرورهای ارائه‌دهنده خدمات در کشور ثالث قرار داشته باشند. در چنین شرایطی، تعیین قانون قابل اعمال، دادگاه صالح، نحوه جمع‌آوری ادله و امکان اجرای حکم با دشواری مواجه می‌شود. این مسئله در روابط جنسی متاورسی که ممکن است میان اشخاصی از

کشورهای مختلف شکل گیرد، بسیار جدی است و قواعد سنتی صلاحیت سرزمینی در برخی موارد پاسخ کامل و روشنی ارائه نمی‌کنند (رجبی و قنبری، ۱۴۰۴، ۲۴).

در نهایت، یکی از بنیادی‌ترین چالش‌ها خلأ یا پراکندگی مقررات قانونی است. قوانین موجود ایران، عمدتاً برای فضای فیزیکی یا شکل‌های متعارف جرائم و روابط الکترونیکی وضع شده‌اند و مقرره مستقلی که به‌طور جامع ماهیت روابط جنسی متاورسی، وضعیت آواتار، رابطه با شخصیت‌های هوش مصنوعی، مسئولیت پلتفرم‌ها و آثار حقوقی و کیفری این رفتارها را مشخص کند، وجود ندارد. از این‌رو، استفاده از مقررات موجود نیازمند تفسیر دقیق و رعایت اصل قانونی بودن جرم و مجازات است و نمی‌توان صرفاً با توسعه مفهومی عناوین کیفری، رفتار جدیدی را جرم تلقی کرد.

۵-۲-۲. ضمانت اجراهای فقهی و حقوقی روابط جنسی متاورسی و حریم خصوصی

در روابط جنسی متاورسی، هرگاه رفتار با نقض حریم خصوصی، هتک حیثیت، اضرار به غیر یا افشای اطلاعات جنسی همراه شود، از منظر فقهی و حقوقی می‌تواند واجد ضمانت اجرا باشد. از دیدگاه فقه امامیه، حفظ حرمت و اسرار اشخاص و منع اضرار، در ارزیابی مشروعیت چنین روابطی اهمیت دارد (اکبری، ۱۴۰۱، ۳۵). در حقوق ایران نیز، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، در صورت ورود ضرر مادی یا معنوی ناشی از تعرض به حقوق اشخاص، امکان مطالبه خسارت را فراهم می‌کند. همچنین، انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا فیلم خصوصی بدون رضایت، در شرایط مقرر، به‌موجب مواد ۱۶ و ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای قابل مجازات است (فلاح خواجکینی، ۱۴۰۵، ۴۱). بنابراین، مشروعیت اصل رابطه، مانع مسئولیت ناشی از رفتارهای تبعی و زیان‌بار آن نخواهد بود.

۵-۳. اصل کرامت و روابط جنسی متاورسی از نظر فقهی

از نظر فقهی، اصل کرامت وجه جدایی‌ناپذیر انسان است که شامل دو نوع کرامت ذاتی و اکتسابی است (حبیب‌زاده و فرج‌پور اصل‌مرندی، ۱۳۹۵، ۱۱۷). در چارچوب نگرش حقوق بشر اسلام، انسانی که مقام خلافت را بر دوش دارد، می‌بایست مطیع دستورات خداوندی باشد تا صاحب کرامت شود (جوادی آملی، ۱۳۷۵، ۱۶۲). بنابراین اصل کرامت به‌عنوان یک ویژگی بارز حقوق بشر اسلامی در همه عرصه‌ها حاکم است و به‌دلیل اهمیت آن در متون دینی، به‌عنوان یک رویه فقهی مسلّم به آن نگریسته می‌شود.

با پیروی از این رویه، جعل هویت، استفاده از آواتار دیگری و سوءاستفاده از تصویر یا اطلاعات شخص ثالث نیز می‌تواند منشأ مسئولیت شود. چنانچه شخصی با استفاده از هویت دیجیتال دیگری، رفتار جنسی یا محتوای جنسی را به وی منتسب کند و از این طریق موجب ضرر یا هتک حیثیت او شود، موضوع می‌تواند حسب مورد تحت عناوین قانونی مرتبط با هویت دیجیتال، نشر اکاذیب، هتک حیثیت یا سایر مقررات قابل بررسی قرار گیرد. در این موارد، اصل اساسی، احراز انتساب رفتار و وجود رابطه سببیت میان رفتار مرتکب و خسارت واردشده است (احمدی، ۱۴۰۴، ۱۲). ضمن اینکه در فقه امامیه، اصل استمتاع زوجین از یکدیگر در

چارچوب نکاح مشروع پذیرفته شده است و آیات قرآن کریم نیز بر رابطه اختصاصی زوجین و بهره‌مندی متقابل آنان دلالت دارد؛ از جمله آیه ۲۲۳ سوره بقره که می‌فرماید: «**نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ؛ زنان شما کشتزار شمایند، هر زمان و هرکجا که خواستید به کشتزار خود درآیید**».

اثر دیگر، ارتباط این نوع استمتاع با حق متقابل زوجین در بهره‌مندی جنسی است. در نکاح دائم، هر یک از زوجین نسبت به دیگری حقوقی پیدا می‌کند که از جمله آن‌ها حق استمتاع است. از این منظر، فناوری متاورس می‌تواند تنها وسیله تحقق این حق باشد و فی‌نفسه سبب ایجاد حق جدید یا از بین رفتن حق موجود نمی‌شود. البته این امر به معنای آن نیست که هر یک از زوجین بتواند دیگری را به برقراری رابطه جنسی متاورسی مجبور کند. اصل حسن معاشرت، رعایت کرامت طرف مقابل و سایر ضوابط شرعی همچنان حاکم است و حدود استفاده از فناوری باید بر اساس شرایط رابطه زوجیت و موازین شرعی تعیین شود (قاسمی، ۱۴۰۱، ۲۲). بنابراین اهمیت رعایت کرامت و شأن زنان و مردان و به‌طورکلی رعایت حریم هریک از آنان بخش مهمی از معیارهای حقوق بشری است (دیانی و همکاران، ۱۳۹۲، ۲۲).

از سوی دیگر، باید میان تحقق استمتاع متاورسی و ترتب آثار خاصی که در فقه برای تماس جسمانی یا دخول مقرر شده است، تفکیک کرد. برخی آثار فقهی مانند احکام مربوط به غسل جنابت، حرمت برخی افراد در اثر رضاع یا مصاهرت، عده و احکام مرتبط با وقوع نزدیکی، موضوعات خاصی دارند و صرف تحقق یک تعامل جنسی مجازی الزاماً موجب تحقق آن‌ها نمی‌شود. برای مثال، اگر زوجین صرفاً از طریق آواتارهای خود در محیط متاورس تعامل جنسی داشته باشند و هیچ دخول یا سبب شرعی دیگری که موضوع حکم خاص است، در عالم واقع تحقق نیابد، نمی‌توان بدون دلیل شرعی، آثار مترتب بر دخول واقعی را بر آن بار کرد. بنابراین، قاعده مهم در این زمینه، تفکیک «عنوان استمتاع» از «عناوین موضوعی خاص» است (قاسمی، ۱۴۰۱، ۲۳). درصورتی‌که قاعده احترام به جایگاه زوجین در روابط جنسی و جلوگیری از زیان و ضرر مادی و توجه به حرمت تعدی به حدود طرف مقابل رعایت شود، اصل کرامت به‌منزله معیاری از حقوق بشر در روابط جنسی متاورسی نیز بر بهبود روابط طرفین کمک خواهد کرد.

۵-۳-۱. جنبه حقوقی اصل کرامت در روابط جنسی متاورسی و حقوق بشر

مسئولیت ناشی از تعاملات جنسی متاورسی را نمی‌توان صرفاً بر اساس ماهیت فناورانه این روابط تعیین کرد؛ بلکه ابتدا باید مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت اشخاص در قبال رفتارهای خود مشخص و سپس این مبانی با ویژگی‌های محیط متاورس تطبیق داده شود. در فقه امامیه، اصل بر آن است که هرگاه شخص با اراده و اختیار خود رفتاری را انجام دهد و آن رفتار واجد عنوان ممنوع شرعی باشد یا موجب ورود زیان ناروا به دیگری شود، حسب مورد می‌توان بر اساس قواعد ضمان، اتلاف، تسبیب، لاضرر و حرمت تعدی و اضرار، مسئولیت وی را مورد بررسی قرار داد. در محیط متاورس نیز مجازی بودن رفتار به‌خودی‌خود مانع تحقق مسئولیت نیست؛ زیرا ملاک، رفتار واقعی کاربر و

آثار شرعی و حقوقی مترتب بر آن است (کریمی، ۱۴۰۴، ۱۴).

در حقوق ایران نیز مسئولیت ممکن است در قالب‌های مختلف کیفری، مدنی یا مسئولیت ناشی از نقض حقوق شخصیت و حریم خصوصی مطرح شود. ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌کند هر کس بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان، سلامتی، مال، آزادی، حیثیت یا سایر حقوق قانونی دیگری لطمه وارد کند و موجب ضرر مادی یا معنوی شود، مسئول جبران خسارت است. بنابراین، درصورتی‌که رفتار جنسی متاورسی موجب هتک حیثیت، نقض حریم خصوصی، ورود زیان مادی یا معنوی یا لطمه به حقوق قانونی دیگری شود، امکان بررسی مسئولیت مدنی مرتکب وجود دارد. همچنین در مواردی که رفتار واجد شرایط یکی از عناوین مجرمانه مقرر در قوانین کیفری و جرائم رایانه‌ای باشد، مسئولیت کیفری نیز مستقل از مسئولیت مدنی قابل‌طرح خواهد بود (کریمی، ۱۴۰۴، ۱۵).

نادیده گرفتن اصل کرامت در نظام حقوقی ایران ابعاد مختلفی دارد؛ از جمله اینکه نقض حریم خصوصی و انتشار محتوای جنسی نیز می‌تواند ضمانت اجرای کیفری داشته باشد. اگر محتوای خصوصی یا خانوادگی افراد بدون رضایت آنان در فضای مجازی منتشر یا در دسترس دیگران قرار گیرد و شرایط قانونی مقرر وجود داشته باشد، ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای قابل‌توجه است. این ماده انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی دیگری بدون رضایت او را، درصورتی‌که موجب ضرر یا هتک حیثیت شود، جرم‌انگاری کرده است. بنابراین، اگر یک رابطه جنسی متاورسی میان زوجین مشروع باشد، اما یکی از طرفین محتوای حاصل از آن را بدون رضایت دیگری منتشر کند، مشروعیت رابطه اولیه مانع مسئولیت ناشی از انتشار محتوا نخواهد بود.

در مواردی که رفتار متاورسی متضمن انتشار یا توزیع محتوای خلاف عفت عمومی باشد، حسب مورد ممکن است مقررات کیفری مربوط به محتوای مجرمانه رایانه‌ای نیز مطرح شود. ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه‌ای در خصوص تولید، ارسال، انتشار، توزیع یا معامله محتوای مستهجن و برخی مصادیق مربوط به این محتوا، ضمانت اجرای کیفری مقرر کرده است. بنابراین، باید میان استفاده خصوصی از فناوری در روابط زوجین و انتشار عمومی یا توزیع محتوای جنسی تفکیک کرد؛ زیرا ممکن است رفتار نخست فاقد وصف کیفری باشد، ولی رفتار دوم با توجه به شرایط قانونی، عنوان مجرمانه پیدا کند (کشاورز، ۱۴۰۴، ۳۰). همچنین ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی بر حسن معاشرت زوجین تأکید کرده است. بر این اساس، چنانچه ارتباط متاورسی صرفاً وسیله‌ای فناورانه برای برقراری تعامل جنسی میان زن و شوهر باشد و رفتار واجد قصد و کارکرد جنسی باشد، اصل بهره‌مندی در چارچوب زوجیت را نمی‌توان صرفاً به‌دلیل مجازی بودن محیط نفی کرد. بنابراین ضمن پذیرش و تطبیق روابط جنسی متاورسی از منظر فقهی و حقوقی، بهره‌مندی طرفین با دوری از اعمال غیر شرعی و همچنین رعایت اصل کرامت، زوجین می‌توانند با حفظ حیثیت و اعتبار طرف، از ظرفیت فناوری برای تداوم زندگی خود بهره ببرند.

۵-۳-۲. ضمانت اجراهای فقهی و حقوقی اصل کرامت در روابط جنسی متاورسی

رعایت اصل کرامت در روابط جنسی متاورسی اقتضا دارد که هویت، تصویر، آواتار و اطلاعات جنسی اشخاص بدون رضایت آنان مورد سوءاستفاده یا انتشار قرار نگیرد. از منظر فقهی، هرگاه این روابط با اضرار، هتک حرمت یا تعدی به حقوق دیگری همراه شود، می‌توان بر اساس قواعد لاضرر، ضمان و حرمت اضرار، مسئولیت مرتکب را بررسی کرد (قاسمی، ۱۴۰۱، ۲۲). در حقوق ایران نیز، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، جبران خسارت ناشی از لطمه به حیثیت و حقوق قانونی اشخاص را پیش‌بینی کرده است. همچنین، انتشار محتوای خصوصی روابط جنسی بدون رضایت، در صورت تحقق شرایط قانونی، مشمول ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای بوده و ضمانت اجرای کیفری خواهد داشت.

۶. نتیجه‌گیری

روابط جنسی متاورسی به‌عنوان یکی از نمودهای نوظهور تعامل انسان و فناوری، در فقه امامیه با فقدان حکم خاص و صریح مواجه است؛ از این‌رو، ارزیابی مشروعیت آن نیازمند تطبیق دقیق ماهیت این روابط با اصول و قواعد مسلم فقهی است. بررسی انجام‌شده نشان می‌دهد که نمی‌توان صرف مجازی بودن محیط، استفاده از آواتار یا فقدان تماس مستقیم جسمانی را ملاک حرمت یا اباحه قرار داد؛ بلکه معیار اصلی، ماهیت رفتار، قصد و اراده طرفین، وضعیت رابطه آنان، آثار واقعی رفتار و انطباق یا عدم انطباق آن با عناوین و قواعد شرعی است. بر این اساس، فناوری متاورس فی‌نفسه موضوعی برای حرمت ایجاد نمی‌کند و در روابط میان زوجین، چنانچه تعامل در چارچوب نکاح صحیح، با رضایت متقابل و بدون همراهی با عنوان محرّم مستقلی انجام گیرد، اصل استمتاع زوجین قابل نفی صرفاً به‌دلیل مجازی بودن وسیله نیست.

با این حال، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رضایت در روابط جنسی متاورسی مفهومی گسترده‌تر از رضایت به اصل رابطه است. در این محیط، رضایت باید نسبت به استفاده از پلتفرم، تجهیزات هپتیک، انتقال و پردازش داده‌های زیستی، استفاده از آواتار و استمرار تعامل وجود داشته باشد. بنابراین، رضایت را باید وصفی مستمر دانست که در هر مرحله از تعامل قابل بازنگری و سلب است. در نتیجه، رضایت اولیه زوجین نمی‌تواند مجوز استمرار رفتاری باشد که یکی از آنان بعداً با آن مخالفت کرده است. همچنین، رضایت نسبت به اصل استمتاع را باید از رضایت نسبت به ضبط، ذخیره یا انتشار محتوای حاصل از آن تفکیک کرد؛ زیرا مشروعیت رابطه اصلی، به‌تنهایی مشروعیت اقدامات جانبی را اثبات نمی‌کند.

از منظر کرامت انسانی نیز، معیار مشروعیت صرفاً تحقق یک تعامل جنسی نیست، بلکه حفظ شأن، شخصیت و اراده طرفین اهمیت اساسی دارد. استفاده بدون رضایت از هویت، تصویر، صدا یا ویژگی‌های شخص واقعی برای ساخت آواتار جنسی، انتساب رفتار جنسی به دیگری یا بهره‌گیری از هویت دیجیتال اشخاص، می‌تواند با اصل کرامت و حرمت تعرض به حقوق دیگران ناسازگار باشد. در این زمینه، مجازی بودن رفتار مانع از تحقق آثار واقعی آن نیست؛ زیرا هتک حیثیت، آسیب روانی،

لطمه به اعتبار اجتماعی و نقض حریم خصوصی می‌توانند در جهان واقعی تحقق یابند. از همین رو، باید میان «مجازی بودن وسیله» و «واقعی بودن آثار» تفکیک کرد. در خصوص حریم خصوصی نیز نتیجه پژوهش آن است که امنیت و محرمانگی اطلاعات جنسی، بخشی از معیار مشروعیت روابط متاورسی محسوب می‌شود. داده‌های بیومتریک، حرکات بدن، بازخوردهای هپتیک، تصاویر، صداها و سایر اطلاعات حاصل از تعاملات جنسی، در صورت افشای بدون رضایت، می‌توانند موضوع نقض حقوق شخصی قرار گیرند. از منظر فقهی، قواعدی مانند لاضرر، حرمت اضرار، احترام به حریم اشخاص و منع هتک حرمت، ظرفیت لازم برای ارزیابی این رفتارها را فراهم می‌کنند. بنابراین، رابطه‌ای که در اصل میان زوجین مشروع است، ممکن است به‌دلیل افشای اسرار، تعرض به حریم خصوصی یا ورود زیان به طرف مقابل، واجد عنوان ممنوع مستقلی شود. در حقوق ایران نیز، اگرچه مقرره‌ای جامع و اختصاصی درباره روابط جنسی متاورسی وجود ندارد، ظرفیت مقررات موجود برای مواجهه با بخش مهمی از این رفتارها قابل استفاده است.

ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مبنای بررسی جبران خسارت ناشی از لطمه به حیثیت و سایر حقوق قانونی اشخاص را فراهم می‌کند و مواد ۱۶ و ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای نیز در حدود شرایط مقرر، برای حمایت از حریم خصوصی و مقابله با انتشار غیرمجاز محتوای خصوصی قابل استناد هستند. همچنین، ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه‌ای در موارد واجد شرایط، نسبت به محتوای مستهجن قابل‌طرح است. با این حال، اصل قانونی بودن جرم و مجازات ایجاب می‌کند که صرف ناپسند یا حرام بودن یک رفتار از منظر فقهی، بدون وجود نص قانونی، به معنای جرم بودن آن نباشد. از این‌رو، باید میان حرمت تکلیفی، ضمان مدنی و مسئولیت کیفری تفکیک روشنی برقرار شود.

در نهایت، می‌توان گفت معیار مشروعیت روابط جنسی متاورسی در فقه امامیه بر یک معیار واحد استوار نیست، بلکه از ترکیب سه معیار اساسی رضایت، کرامت انسانی و حریم خصوصی شکل می‌گیرد. هرچه تعامل از اراده آزاد طرفین فاصله گرفته، موجب تحمیل رفتار جنسی، هتک کرامت، افشای اطلاعات خصوصی یا ورود ضرر شود، زمینه مشروعیت آن تضعیف و امکان ترتب آثار شرعی و حقوقی افزایش می‌یابد. در مقابل، استفاده آگاهانه و رضایت‌مندانه از فناوری در چارچوب رابطه مشروع زوجیت، بدون تحقق عنوان محرّم مستقل و با رعایت کرامت و حریم خصوصی طرفین، صرفاً به‌دلیل ماهیت فناورانه آن قابل منع نیست. بنابراین، رویکرد صحیح در مواجهه با این پدیده، نه پذیرش مطلق و نه ممنوعیت کلی، بلکه ارزیابی موردی رفتار بر اساس ماهیت واقعی آن، قصد و رضایت طرفین و آثار شرعی و حقوقی مترتب بر آن است.

۷. سهم نویسندگان

نویسندگان مقاله به‌صورت برابر در نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

بنا بر اظهارات نویسندگان، در مقاله حاضر تضاد منافعی وجود ندارد.

منابع

الف. منابع فارسی

- قرآن کریم.

- احمدی، افسانه، «مسؤولیت کیفری پلتفرم‌های فضای مجازی در قبال انتشار محتوای مجرمانه: تحلیل حقوقی با رویکرد داده‌محور»، *ششمین همایش بین‌المللی وکالت، حقوق و علوم انسانی*، همدان، ۱۴۰۴.

- اکبری، احمد، «اهمیت و ضرورت مدیریت فضای مجازی»، *فصلنامه اطلاع‌رسانی آموزشی و مطالعات رایانه‌ای علوم اسلامی*، شماره ۲۹، ۱۴۰۱.

- برزگر، محمدمهدی و بهمنی، مریم، «چالش‌های حکمرانی حقوقی و اقتصادی در متاورس و دارایی‌های دیجیتال مطالعه‌ای تطبیقی بر نظام‌های حقوقی بین‌المللی»، *اولین کنفرانس بین‌المللی افق‌های نوین در مدیریت، تجارت، اقتصاد و علوم انسانی*، ۱۴۰۴.

- جان‌محمدی، سجاد، «مسئولیت آواتارها تحت فناوری متاورس»، *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضائی*، دوره بیست‌ونهم، شماره صدوهفتم، ۱۴۰۳.

- جوادی آملی، عبدالله، *فلسفه حقوق بشر*، چاپ اول، تهران، مرکز نشر اسرا، ۱۳۷۵.

- حبیب‌زاده، توکل و فرج‌پور اصل‌مرندی، علی‌اصغر، «کرامت انسانی و ابتنای حقوق بشری و شهروندی مندرج در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر آن»، *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، دوره چهل‌وشمم، شماره اول، ۱۳۹۵.

- خداخواه، امیر؛ رادفر، مجید و رشاد، معصومه، «اعتبارسنجی الگوی نقاط قوت، ضعف، چالش‌ها و فرصت‌های متاورس در زمینه توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران»، *مطالعات سیاسی - اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، دوره چهارم، شماره اول، ۱۴۰۴.

- دیانی، عبدالرسول؛ تقی‌زاده، ابراهیم؛ بادینی، حسن و شریفی، علیرضا، «اعمال حقوق بشر در روابط خصوصی»، *فصلنامه دانش حقوق مدنی*، دوره دوم، شماره دوم، ۱۳۹۲.

- رجبی، صبا و قنبری، نگار، «بررسی ابعاد و چالش‌های حقوقی متاورس»، *پنجمین همایش بین‌المللی وکالت، حقوق و علوم انسانی*، همدان، ۱۴۰۴.

- سروش، محمد، *مبانی حریم خصوصی*، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۳.

- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، *آزادی‌های عمومی و حقوق بشر*، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.

- عطارزاده، مجتبی، «فضای مجازی؛ اختلال کارکرد جنسی نهاد خانواده با ناامن‌سازی تأمین نیازهای عاطفی - جنسی همسران»، *اسلام و علوم اجتماعی*، دوره شانزدهم، شماره سی‌ویکم، ۱۴۰۳.

- غفاری‌چراتی، صالح؛ هادی‌تبار، اسماعیل و قدسی، سید ابراهیم، «تحلیل ارکان مادی و معنوی هرزه‌نگاری رایانه‌ای در نظام حقوقی ایران»، *فصلنامه قضاوت*، شماره نودوششم، ۱۳۹۷.

- فلاح خواجکینی، حجت و داودی‌گوراب‌زرمخ، محمد، «چالش‌های جرم‌انگاری رفتارهای مجرمانه

در فضای متاورس در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه»، *فصلنامه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*، دوره دوازدهم، شماره اول، ۱۴۰۵.

- قاسمی، پروین، «محدوده حقوق همسر در روابط زناشویی بر مبنای موازین فقهی و حقوقی خانوادگی»، *نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم انسانی، مدیریت و کارآفرینی ایران*، تهران، ۱۴۰۱.

- قاسمی، محمدامین، «بررسی فضای حاکم بر متاورس با تأکید بر قابلیت‌های کاربردی آن»، *نخستین کنفرانس بین‌المللی آینده آموزش در قالب فناوری متاورس و هوش مصنوعی*، تهران، ۱۴۰۳.

- کرمی، صادق، «تحلیل کیفری رفتارهای مجرمانه در متاورس (Metaverse): چالش‌های حقوقی واقعیت مجازی در نظام کیفری ایران»، *ششمین کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی*، ۱۴۰۴.

- کریمی، مهدی، «صیانت از حریم خصوصی افراد در متاورس: راهکارهای مقابله با تعرض و سوءاستفاده»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره بیست‌وهشتم، شماره چهارم، ۱۴۰۴.

-کشاورز، مهشید، «امکان‌سنجی جرم‌انگاری رفتارهای مجازی در متاورس واقعیت یا توهم حقوقی؟»، *اولین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی حقوق خصوصی نوین با محوریت کسب‌وکار و اقتصاد دیجیتال*، خمینی‌شهر، ۱۴۰۴.

- کوهی‌اقدم، الهام؛ کوهی‌اقدم، الهه؛ داودی، مریم و عاشقی، مژگان، «تأثیر فضای مجازی و تکنولوژی های نوین (اینترنت و رایانه) بر سلامت روان و سبک زندگی دانش‌آموزان»، نشریه پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، دوره ششم، شماره دوم، ۱۴۰۳.

- محمودی‌فرد، علیرضا و حسینی‌علی‌آباد، سید محمدرضا، «متاورس و واقعیت مجازی: تعامل کاربر از حضور تا عاملیت در جهان‌های فراگیر»، *اولین کنفرانس سراسری آینده رسانه در عصر هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین*، اهواز، ۱۴۰۴.

- ممی‌نژاد، فریبا، «نقش اینترنت و فضای مجازی در ازدواج و همسرگزینی»، *ششمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی*، همدان، ۱۴۰۲.

- نجفی، محمدحسن، *جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*، جلد دوم، بیروت، دار إحیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ق.

ب. منابع لاتین

- Chawki, M; Basu, S & Choi, K-S (2024), "Redefining Boundaries in the Metaverse: Navigating the Challenges of Virtual Harm and User Safety," *Laws*, Vol. 13, No. 3, Article 33, DOI: 10.3390/laws13030033.